PESNIKU

Mladome drugu M. L.

Prikloni uho, — to je tvoje! — slušaj
veliko srce narôdâ, svetova!

Nek drugi gradi tvrdi pirg, za sebe,
i klanja kipu tešte svoje senke,
titrajući se šarenim mehurom
zaludne mašte, ljudskog duha svog;
nek drugi bere, s prašna vašarišta,
jevtinu suzu, i grohot, i grošˇ
— ti, zvižduk budi savesti nezvane,
presvislih majki umiljati glas;
rečima, teškim i oštrim ko ćelik,
a grcajući s milosna obilja,
ljudima, znanim i neznanim, stalno,
ponavljaj slovo o istini i pravdi!

Izgazi šépu, zaštitnu, s praporcem,
zderi sa lica jurodivu krinku,
i stani trezan, pred trapezom pjanih;
pred slepim-gluhim brojačima zlata
pred leden blesak zgomilane krađe,
biljura hrpe, skamenjene kaplje
sa čela trudnih i ranjenih ljudi.
Goloruk postoj pred oštricom pretnje,
s ljubavi medom na rečitoj usni
pred jetke mržnje penušavom časom.
Nek iznad dreke zverskog samoživlja,
— spasonos galeb vrh pučine burne, —
čistotom svojom prodoran, odjekne
čestite tvoje srdžbe jasni zvek.

Ti nisi dete kom odrasli prašta
kad tepajući bezazleno bunca,
i skriven greh i laži kad otkriva.
Ti budan snivaš i studen izgaraš
kad zračnu mrenu razuma i duše
vidovitosti sveta jeza lazne.
Stoga, ko visok, iznad gore, bor
bičeve munja, razvigorov dar,
ti mirno primi udar svoje kobi,
čovečjeg suda žig i poljubac.

1930

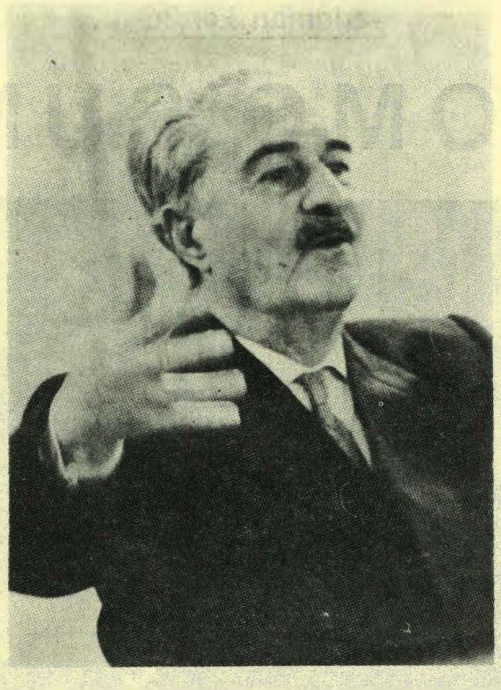

PONOR

Ko duplja džina što pogibe manit,
jer htede drsko svod da robi zvezdan,
i čije kosti već srasle u granit —
u grotlu zija ponor, crn i bezdan.

Od njega pastir svoja stada čuva,
i burnih noći, kad se lomi građa,
mladima priča: — vitlac to je Stuva,
noćas u muci majka mrtvo rađa.

Kad oštra stena u oblake zadre,
i bljunu blatni bujičini besi,
sva voda s brda tad u njega nadre,
a on je guta — i spasava vesi.

No blisne l'kolo duhovsko u srmi ,
u njemu rikne potmulo aždaha;
vazduh zanemi, posukne od straha,
pretrne lišće — i tuča zagrmi.

Ni mahovina njegov rub ne krasi,
ni ranjena se divljač tu ne skriva;
naleti l'svitac nad njim, on se gasi,
a pogleda l'ga ko, o smrti sniva.

Pustolov samo što rukama golim
orliće hvata sme da se nadviri;
no javi l'mu se sa uzvikom holim,
huleći memle iz dubine piri.

Ko ružu spusti u milosnoj ćudi,
crna, ko suza o ponoći pline;
veseli smeh se u njegovoj studi
mrzne, i kao jecaj dole gine.

A hiti l'kamen ko u ponor crni,
on prvo jekne kô grudva po lesu,
pa kô lavina glas raste i grmi:
brda se ruše, svetovi se tresu! . . .

1914.

veljko petrović: jedinstvo ličnosti i dela

1884
1967

ŽIVOT

1884 — 5. februara rodio se u Somboru, gde je završio osnovnu školu i gimnaziju.
1903 — kao student prava u Budimpešti objavio je prve stihove u „Brankovom kolu" i „Srpskom književnom glasniku". — Iste godine primljen je za pešťanskog dopisnika zagrebačkog „Srbobrana".
1906 — apsolvirao je prava u Budimpešti. Odlazi u Zagreb, u uredništvo „Srbobrana".
1907 — krajem godine prelazi u Srem. Mitrovicu, za urednika „Slobode".
1909 — odlazi u Sarajevo, za urednika „Srpske riječi".
1912 — emigrirao u Beograd, gde je radio kao ratni dopisnik novosadskog „Branika" i sarajevskog „Naroda".
1914 — odlazi kao dobrovoljac u vojsku. Radi u štabu Moravske divizije II poziva, a zatim u Jugoslovenskom odboru u Nišu. Prešao je Albaniju i upućen u Ženevu u novinarski propagandni biro.
1918 — izabran je za člana Jugoslovenskog odbora u Londonu.
1919 — imenovan je za referenta u Odseku Ministarstva prosvete za Bačku, Banat i Baranju u Novom Sadu.
1920 — premešten je u Ministarstvo prosvete u Beogradu, gde je, na raznim dužnostima, bio do 1941.
1924 — postaje dopisni, a
1936 — redovni član Srpske akademije nauka.
1941 — 4. novembra, oteran je u logor na Banjici, odakle je pušten februara 1942.
1944 — postavljen je za direktora Narodnog muzeja u Beogradu; na toj dužnosti je ostao do penzionisanja, 1962.
1954 — dobio je nagradu za životno delo.
1967 — umro u Beogradu u 83. godini.

DELO

Rodoljubive pesme, Beograd, 1912.
Na pragu. (Knjiga stihova 1904—1912.) Zemun—Beograd—Pančevo, 1913.
Bunja i drugi u Ravangradu. Pančevo, 1921.
Varijivo proleće. Pančevo, 1921.
Tri pripovetke. Beograd, 1922.
Pomerene savesti. Beograd, 1922.
Iskušenje. Novi Sad, 1926.
Pripovetke I. Beograd (Skz), 1926.
Srpska umetnost u Vojvodini od doba despota do ujedinjenja (s Milanom Kašaninom). Novi Sad, (MS), 1927.
Sumadija i Vojvodina (iz „glasnika Istor. društva" knj. 3, sv. 2) Srem. Karlovci, 1930, i Beograd, 1930.
Izdanci iz opaljena grma. Beograd, 1932.
Sabrana dela I—II. Beograd (Narodna prosveta), 1930—1932.
Pripovetke II Beograd (SKZ), 1935.
Prepelica u ruci i druge slične pripovetke. Novi Sad (MS), 1948.
Izabrane pripovetke. Beograd, 1948.
Bunja. Beograd, 1949.
Baba Maca. Beograd, 1950.
Pripovetke. Zagreb, 1950.
Pripovetke. Beograd, 1950.
Prepelica u ruci i druge slične pripovetke. N. Sad (MS), 1950.
Tri pripovetke. Zagreb, 1960.
Stihovi. Beograd (SKZ), 1951.
Prepelica v roki in druge novele. Ljubljana, 1951.
Četrnaest pripovedaka. Zagreb, 1951.
Rodoljubive pesme. Novi Sad (MS), 1952.
Nevidljiv izvor (pesme). Novi Sad (MS), 1956.
Potpološka v raka. Skopje, 1958.
Odabrane pripovetke. Beograd, 1960.
Sabrana dela 1—6. Novi Sad (MS), 1954—58. (*Varijivo proleće, Vremena i događaji, Izdanci iz opaljena grma, Zemlja, Razgovoru nikad kraja, O književnosti i književnicima*).
Prepelica u ruci, Beograd 1963.
Moloh Beograd 1963.
Dela I i II, Novi Sad — Beograd 1963.
Krilata gruda zemlje, Beograd 1963.

O njemu su najveća imena naše književne kritike izrekla svoj laskavi sud. Ipak, zabluda je ostala. Majstor proze više nego poezije, koja je suviše bila podložna jednoj specifičnoj vrsti patriotizma vezanog za određeni trenutak, ili opštijem lirskom maniru, Veljko Petrović je uprkos analizama ostao bez prave ocene upravo kao što su to ostali i mnogi pisci Vojvodine i pre njega i njegovi savremenici. Vrednovan kao nacionalno opredeljen pisac, posmatran kroz standardna etnička i socijalna sočiva, često krivo shvalan i tretiran po savršeno periferniim obeležjima kao što su „gradski pisac", „pisac sela", „pisac perioda prelaza srpske literature iz seoske u gradsku", „pesnik — savest naroda", ovaj prvi beletrista koji je tu Vojvodinu, taj specifičan panonski i socijalno-istorijski i psihološki fenomen pretočio u reči celovitu, tek očekuje pravu studiju o svom delu kao što je očekuju mnogi za koje suviše tekuća i beleškarska kritika, koja nervozno živi u sopstvenom kompleksu polovekovnog zakašnjenja, nema vremena.

Naslućuje se put ka njegovom delu možda tu i tamo ispod baroknih naslaga pozne Krležine rečenice u poznatom eseju iz 1962. Postoji i provokativan poziv Mladena Leskovca mladim kritičarima da se okrenu „temi koja je sva život". Ali da bismo objasnili i ocenili Petrovićevo delo moramo poći ne od njega, još manje od nekih jedinstvenih imenitelja tog perioda srpske književnosti, već od Vojvodine same. Vojvodine koja je nastala kada su se talasi slavenskih emocija stišali na dnu duše, da bi po njima ubrzo polegli i nacionalno-romantični nemiri četrdeset osme i van politikantske buržoaske avangarde Pešte, Novog Sada i Beograda socijalni problemi smenili nacionalne. Tri mentaliteta: dženrijski, građanski i seljački sa više medusobne tolerancije nego sukoba i sa relativno lakim infiltracijama iz staleža u stalež činili su milje čijoj je literarnoj identifikaciji Veljko Petrović posvetio svu svoju stvaralačku energiju. Prateći te svoje etnički šarolike zemljake po svim magistralama kojima su lutali nagore i nadole, ka uspesima i zaboravima, u sreću, spokojstvo, smrt ili sivilo svakodnevice, on ih je slikao sa često naturalističkom preciznošću, uvek sa merom i diskretno osetljiv prema prostornom i sudbinskom rasporedu pravde i nepravde. Kao da je slutio koliko je po pisca opasno da efemernim trenutnim subjektivizmom šaržira tkivo proze, prepuštao je likovima svojih priča da govore i onda kada bi manje proniclјiv literata bez kolebanja pribegao uobičajenoj naraciji.

Dvema osnovnim linijama išlo je interesovanje i traganje Veljka Petrovića. Hteo je da otkrije i posebnost svoga kraja i univerzalno ljudsko u toj posebnosti. Posmatrao je ne samo ljude već i boju neba, let i navike ptica, uzajamnu zavisnost čoveka i sveta, metamorfozu prirode i postepeno nestajanje sve te autonomnosti i autohtonosti pod naletima poravnavajuće evropske civilizacije sa severa i ponovnih nacionalističkih komešanja unutar. Trajao je devetnaesti vek sa svojim socijalnim rasporedom, tradicijom, običajima, konvencijama ukusima i načinom života, a istovremeno, odgurkujući ga polako u jendek prošlosti, širio se jedan drugi vek sa više sukoba i tragedija, egzistencijalnih raspona i emocionalnih uznemirenosti i, logično, sa manje predrasuda ali i etičkih normi.

Utvrdio je Veljko Petrović ponovo prastaru istinu: čovekova sudbina je deo sudbine sveta kome pripada, on se ponaša i oseća po imperativima neobjašnjivih ali i nezaobilaznih načela svog podneblja pa kada naizgled pisac pribegava alegoriji on samo otkriva prisustvo tih načela u svakom životnom impulsu prirode.

Za ovog književnika ne možemo tvrditi ni da je moderan pisac niti da nastavlja bogatu realističku tradiciju. On je umetnik za koga kao da pitanje forme nije postojalo ili je bar bilo sporedno. Toliko je toga imao da kaže pa nije bilo vremena za formalna estetiziranja. Uprkos tome stilska vrednost njegovog dela je van svake sumnje.

Veljko Petrović je bio iz reda onih ličnosti kakvih je našoj kulturi bilo daleko više potrebno nego što ih je imala. U sredini u kojoj nije bilo ni dovoljno kreativnih i obrazovanih duhova da sve što vredi na vreme i u punom obimu fiksiraju ni dovoljno stabilnosti za sveobuhvatnije retrospektive, bio je on jedan od retkih koji je neznano otkud pronalazio dovoljno vremena i da sagleda i umetnički transformiše svoj svet i da spasava od zaborava autentične vrednosti. Celo jedno slikarstvo duguje uglavnom njemu za svoju ponovnu i istorijski definitivnu afirmaciju, a novim generacijama čvrst oslonac tradicije dao je ne malu sigurnost, makar rezultat predstavljala i negacija nazora i kriterija prošlosti. Enciklopedijski duh, on je odgovorio potrebama svog vremena i iznad očekivanja kao što je učinio u Hrvatskoj Miroslav Krleža.

O ličnom šarmu čoveka koji do poslednjeg trenutka radi i kontaktira govorili su i govoriće njegovi bliski prijatelji. Ostalima ostaje trajna vizija visokog čoveka koji uspravno hoda kroz zelena polja Panonije koja talasa vetar. Ona je vizuelna potvrda jedne izuzetne biografije. Uvek iznad malograđanske hipokrizije i sitnih kompromisa, Veljko Petrović je čovek koga nikada nisu uspela da saviju politička i egzistencijalna nevremena. Dušom, čulima, temperamentom i intelektom uvek otvoren prema svetu, ali istovremeno i svoj i solidaran sa ljudima i krajem kome je pripadao, on je dostojanstveno snosio sudbinu i kada se ona zvala patnja.

Takva etička identičnost ličnog i umetničkog stava nije pravilo. Često su biografije odudarale od verbalnih deklaracija. Nisu to morala uvek biti opšti iskušenja već lične krize u drugim kategorijama morala. No književna kritika je ocenjivala dela a ne privatni život stvaralaca. A tako treba i da bude.

Ali kada se suočimo sa izuzetnom moralnom veličinom čoveka kod koga su se poklapali stav i reči, obavezni smo da to dvoje jednako cenimo.

Jer ako stvaraocu kome delo zaseni ličnost sudimo po delu, sigurno je da — kada stvaralac životom potpisuje delo — počinje legenda. **Tomislav KETIG**